

ANKARA İSKİTLERDE OTO TAMİRCİLİĞİ İŞKOLUNDAKİ
ÇIRAK ÇOCUKLAR ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

ANKARA İSKİTLERDE OTO TAMİRCİLİĞİ İŞKOLUNDAKİ
ÇIRAK ÇOCUKLAR ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Gülay ARIKAN* – Sibel GÖKSU**

Giriş

Tarihte çocuk denecek yaştaki gençlerin çeşitli üretim faaliyetlerinde çalıştırılmaları, çok eskiye inmekle beraber, çocuk emeğinin yaygın kullanımı, kapitalizmle beraber başlamıştır.

1789 Fransız Devriminden önce Avrupa'da dağınık, gelgeç, özel biçimlerde kullanılan çocuk işgücü, "machinizm" denen makina çağı ile birlikte genelleşmiş, evrenselleşmiş, sistemleşmiştir. (1) Çocuk işgücü, ülkemizde yeni bir olgu olmamakla beraber bu işgücünün kullanımı, ülkemizdeki sanayinin gelişmesine paralel çoğalıp yaygınlaşmıştır. (2)

Öğrenim çağında olup, eğitimin dışında kalan genç nüfusun büyük bir oranı, ülkemizde tarım sektörü ve küçük sanayide istihdam edilmektedir. Göreli olarak küçük kabul edilen kuruluşlarda yapılan tüm yapım işleri – manufacturing - anlamına gelen küçük sanayiye büyük sanayiden ayıran özelliklerden biri, küçük sanayide çalışanların sınırlı olmasıdır. Kullandıkları teknik eleman, çırak-kalfa-ustadır. Küçük sanatkar ve sanayicilerin % 51.6'sı usta veya kalfa, % 68.3'ü ise çırak çalıştırmaktadır.

Küçük sanayi kesimine giren tüm ikincil işkollarında, orta ve büyük sanayi işletmelerine göre, az sermaye - çok emek - Capital saving -labor using - üretim tekniği yeğlenmektedir. (3) Böylece "çırak kurumu", küçük sanayide nitelikli insan gücü yetiştirmede etkin bir yol olarak geçerliliğini korumaktadır. 1981 İstatistik yılındaki bulgulara göre etkin nüfus içinde % 47 gibi bir oranı oluşturan 12-19 yaş ara-

* Yrd. Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

** Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü mezunu.

- (1) Ali Balamir, "Türkiye'de İmalat Sanayiinde Çocuk İşgücü" Nüfus Bilim Dergisi, Cilt IV. 1982, s.100-101.
- (2) Balamir, a.g.e., s.102.
- (3) Tenay Koparal, Türkiye'nin Kalkınmasında Küçük Sanayinin Önemi ve Katkısı, Ankara, AITTA Yayını, 1977, s.45.

sındaki 7675503 gencin yarısından çoğu "çırak" statüsündedir. Yine DPT tarafından yapılan bir araştırmaya göre Gaziantep'te bir sanatkâr yanında çalışanların % 51'i, Karabük'te % 44'ü, Van'da % 52'si, Konya'da % 62'si, 18 yaşın altındadır.(4)

Türk toplumunda çıraklığın tarihsel gelişimine geçmeden önce tarihte çocuk işgücü kullanımı ve alınan önlemlere bakacak olursak, çocuk haklarının yeni çağlarda güncelliğe çıkmasını, "Sanayi Devrimi" diye adlandırılan dönemin nitelikleriyle açıklayabiliriz.

Bu dönem, kendine özgü bir örgütlenme biçimi olan fabrikaların ortaya çıkışı, kâr ve verimliliğin maksimizasyonunu hedefleyen ekonomik rasyonalite ilkelerinin yaygınlaşması teknik işbölümü ve uzmanlaşmanın incelenmesi, üretimde fonksiyonel farklılaşma, nüfusun belli yerleşim merkezlerinde toplanması, modernleşme gibi ekonomik ve toplumsal boyutla izler ve etkileri günümüze dek gelen bir dizi oluşum ve sürecin ortaya çıkmasına yol açmıştır.(5)

Tarihi gelişim süreci içinde çocuk işgücünün sanayi üretimi içinde yaygın olarak kullanılmaya başlanmasının nedenleri, bu işgücünün yetişkin erkek işgücüne oranla çok daha ucuz olması, işveren karşısında haklarını savunmada yetersiz, hatta çaresiz kalmasının yanısıra, tekniğin getirdiği yenilik ve kolaylıklarla kapitalist üretim araçlarının salt kaba kuvvet yerine, çocukların dahi kullanabileceği bir düzeye çıkmasıdır. (6).

İngiltere'de XIX. yy başlarında çıkartılan çocuklarla ilgili pek çok kanunda vurgu, çocukları sağlıksızlık, sakatlık, hatta ölümle sonuçlanan bu endüstri çağının kötü etkilerinden korumak üzere toplanmaktaydı. Bu dönemde çocuklara karşı duygusal bir tutumla yaklaşan reformistler, geleceğin gelişen endüstrilerinde, makinalardan daha etkili olması gereken insanlara kuvvet vermek için, çocuklara eğitim vermenin zorunluluğunu farkettiler. (7)

Bu amaçla çıkartılan kanunlara, 1802 yılında çıkartılan "Çırakların Bedeni ve Manevi Sağlıkları Hakkında Kanun"⁷ öncülük yaptı; daha sonraki yıllarda ise parlamento, genç işçilerin sorunlarıyla daha yakından ilgilenmeye başladı. (8) Daha sonra getirilen çalışma süreleri ve işe giriş sınırlandırmaları, teftiş mekanizmalarının yetersizliği nedeniyle uygulamada geçerliliğini koruyamadı. (9)

İsviçre'de ise 1779 yılında Zurich Kantonunda çocuk işçilerle ilgili alınan sos-

(4) DPT — SPD: 218, *Esnaf ve Sanatkarların Sosyal ve Ekonomik Durumları Araştırması*, 1971, s.13.

(5) Nilgün Çelebi, *Aydın'da Küçük Sanayilerin Sosyolojik Açından İncelenmesi*, İzmir Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayını, 1983, s.1.

(6) Balamir, *a.g.e.*, s.101.

(7) Paul Adams, *Children Rights*, New York, Praeger Publishers, 1971, s.155.

(8) Cahit Talas, *Sosyal Politika*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1967, s.119

(9) Adams, *a.g.e.*, s.160.

ANKARA İSKİTLERDE OTO TAMİRCİLİĞİ İŞKOLUNDAKİ
ÇIRAK ÇOCUKLAR ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

yal politika tedbirleri, çırakların zorunlu öğrenimlerinden önce, mensucat atelyelerinde çalışmalarını yasaklamıştır. (10)

Fransa'da ise 1841 tarihli kanun, 16 yaşından küçüklerin ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmalarını yasaklayarak, işe kabul yaşını 8 olarak saptamıştır. Ancak teftiş mekanizmalarının yetersizliği, uygulamadaki aksaklıkları düzeltememiştir. (11) Daha sonraki yıllarda ise işe kabul yaşı büyütülmüş, günlük çalışma süreleri de tedricen azaltılmıştır.

ABD'de ise, "Çıraklık ve Mukaveleye Bağlanma Sistemi" geçerli olup, küçük yaşta olmak, çıraklık için bir engel teşkil etmemektedir. Ancak fabrika sisteminin kurulmasına paralel, olarak aileler çocuklarını usta yanına çırak olarak vermek yerine, onları doğrudan fabrikalara göndermeyi yeğlemişlerdir.

Böylece Sanayi Devriminin çocuk emeğini sömüren mantık ve felsefesi, çocukların yukarıda belirtildiği gibi bazı özel önlem ve haklarla korunması gereğini su yüzüne çıkartmıştır.

Türk toplumunda ise çıraklığın çıkış noktası yüzyıllar boyunca Türk Sosyal hayatında, çok önemli bir yer işgal etmiş ve yakın zamanlara dek sürmüş bir örgüt olan Ahilik sistemine dayanır. (12) Anadolu'da 13.yy.'da görülmeye başlayan ve Selçuklu Devleti yıkılmaya yüz tuttuktan sonra, sosyal düzeni kurmada ve Osmanlı Devletinin kuruluşunda büyük rol oynayan bu örgüt, Fütüvvet (Kardeşlik örgütü) in daha sonraki hali olup, Türk toplumunda, Türk iş hayatında, Türk gelenek ve anlayışına uygun olarak gelişmiş, mesleki yönü ağır basan bir teşkilâttir.(13)

Ahilik Döneminde çıraklığa giriş için en az 12 yaşında olmak gerekiyordu. Çıraklık öncesi "yamaklık" dönemi vardı. Çıraklığa geçiş için bir deneme süresi olan bu dönemde yamak, işyerindeki ayak işlerine bakar, ücret almadan 2 yıl çalışırdı.

Çırağın eğitiminde ise çırağa, işyerine düzenli devam etmesi, usta ve kalfasına saygılı ve bağlı olması öğütlenirdi. Çıraklık süresi, mesleğin özelliğine göre 3-6 yıl arasında değişirdi. Bu süre içinde çırak, az da olsa bir ücret alır, ustasıyla beraber çalışarak, sanatını öğrenirdi. Ahi örgütleri, sadece ustanın değil, kalfa ve çırakların da sorunlarıyla ilgilenirdi. (14) Akla dönük bir örgüt olduğu kadar, üyeleri üzerinde kurduğu sosyal kontrol bakımından eşsiz bir kuruluş olan Ahilik, İstanbul'un fethinden sonra, yerini Lonca örgütüne bırakmıştır.

(10) Talas, a.g.e., s.131.

(11) Talas, a.g.e., s.137.

(12) Mithat Gürata, Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar, Ankara, TISA Matbaası, 1975, s.73.

(13) Gürata, a.g.e., s.74.

(14) Müntaz Öztürk, Çıraklık Eğitim Rehberi, Konya, MİBAŞ Basım Sanayi A.Ş., 1983, s.11.

Lonca; aynı meslekten olan kimselerin, bir pirin yönetimi altında oluşturduğu özel dernek ve dernek üyelerinin belli zamanlarda toplandıkları yer olarak kavramlaşmaktadır. Lonca'da da çıraklık-kalfalık - ustalık gibi meslek basamakları bulunmaktaydı. 10 yaşından küçük çocuklar, bir esnafa yamak olabilirlerdi. 2 sene parasız ve devamlı olarak yamaklık eden, törenle çıraklığa yükselirdi. Çırak çocuğa, ustasının verilecek haftalık ücret belirlenirdi. (15)

XIX. yy.'da, Avrupa'da sanayinin etkileriyle Türk Lonca kuruluşları, işlevlerini yitirmiştir. Osmanlı İmparatorluğunda el sanatlarına dayalı üretim biçimi, çağına kıyasla oldukça gelişmişti. Ancak Batı, zamanla var olan feodal yapıyı kırıp, kapitalist üretim ilişkilerini hakim kılarken, bilim ve teknoloji ekonomik alanlarda sağladığı gelişmeyle Doğu'nün yüz yıllardır süregelen üstünlüğünü sona erdirmiştir. Batı bir yandan sanayileşirken, öte yandan Osmanlı İmparatorluğu gibi yeni sömürgeler oluşturarak, bu ülkelerin sanayileşmesini engellemiştir. Sonuçta Osmanlılar, hemen her sanayi dalında Avrupa malları karşısında geriledi. Bazı el sanatları yok oldu, çağdaş sanayi gelişemediği gibi, geleneksel sanayi de yok olmuştur. (16)

1913 yılında Loncalar tamamen ortadan kaldırılmış, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra bu loş loncaların yerini, Esnaf Odaları Teşkilatı almıştır.

Tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de çocuk emeğinin yaygın sömürüsü, kanuni yollarla bazı önlemler alınması zorunluluğunu getirmiştir. Ancak çalışan çocukların sosyal ve ekonomik haklarını düzenleyen, işçi-işveren ilişkilerini, karşılıklı hak ve görevleri belirleyen, bu kitlenin mesleki eğitimlerini gerçekleştirmek için çeşitli kontrol sağlayıcı hükümler içeren, yani doğrudan doğruya bu kitleyi hedef alan ilk yasa, 5.7.1977 tarihinde çıkmıştır.

Çalışan bu kitlenin hakları ve çalışma koşulları, bu yıla dek 1926 tarihli Borçlar Kanunu, Umumi Hıfzıssıhha Kanununun (No: 1593) ilgili hükümleri, Sınai Müesseselerinde ve Maden ocaklarında kurslar açılmasına dair yasa (No: 3457), 6972 sayılı korunmaya Muhtaç çocuklar hakkında Yasa, 1593 sayılı Çocuk İşçilerle İlgili Belediye Yasası'nın ilgili maddeleri ile yürütülüyordu.

AMAÇ:

Araştırmamızın amacını, şu sorulara yanıt bulmak olarak gösterebiliriz:

1. Çırakların çalışma koşullarının 2089 sayılı yasaya uygunluk düzeyi
 - 1.1. Çırakların çıraklık sözleşmeleri var mı?
 - 1.2. Çırakların günlük toplam çalışma süreleri ne kadar?
 - 1.3. Çırakların yıllık izin kullanma durumları nedir?
 - 1.4. Çıraklar, mesleki bilgilerini nereden alıyorlar?

(15) Gurata, a.g.e., s. 112.

(16) Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1973, s.31.

ANKARA İSKİTLERDE OTO TAMİRCİLİĞİ İŞKOLUNDAKİ ÇIRAK ÇOCUKLAR ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

2. Çırak ve Ailelerinin sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyleri

2.1. Çırak ve ailelerinin eğitim düzeyi nedir?

2.2. Çırak ve ailelerinin gelir düzeyi nedir?

2.3. Çırakların aile genişliği nedir?

YÖNTEM:

KONU SEÇİMİ: Ülkemizde, özellikle ekonomik koşulların yetersizliği sonucu, bireyler küçük yaştan itibaren üretici durumuna geçmektedirler. Çocuk denecek yaşta bireyin iş yaşamına katılması, onun gerek bedensel, gerek zihinsel, gerekse sosyal ve psikolojik gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Ülkemizde çalışan çocuk kitlesinin büyük oranını oluşturan çırak çocuklar ve çıraklık kurumu araştırma konusu olarak seçilmiş, çıraklık kurumu varolduğu ve varolması gerektiği biçimiyle ele alınmıştır.

Ankara İskitler Sanayi Bölgesindeki çırakların genel özellikleri, ailelerine ait bilgiler, çalışma koşulları, 2089 sayılı yasanın pratikteki işlerliği araştırılmaya çalışılmıştır.

Araştırma için seçilen yaş dilimi, 8-18 yaş dönemi, bireyin çocukluk ve gençliğinin büyük kısmını içerdiğinden problemleri bir dönemdir. Çocuk işgücü konusunda yapılan araştırmalarla ilgili istatistiklerde genellikle 12 yaş altındaki çocuklar kapsamamaktadır. Oysa bu yaş altında da çalışan çocuklar mevcuttur. Bu nedenle araştırmada alt yaş sınırı 8 olarak seçilmiştir.

EVREN – ÖRNEKLEM:

Araştırmanın asıl evrenini Ankara'da "oto tamirciliği" işkolunda çalışan çıraklar oluşturmaktadır. Ancak, zaman yetersizliği ve maddi olanaksızlıklar yüzünden araştırma bazı sınırlılıkları içermektedir. Bu nedenle araştırma evreni olarak Yeni sanayi denilen İskitler Sanayi Bölgesi seçilmiştir.

Bu bölgede bulunan 363 dükkânın her birinde 3 çırak bulunduğu sayılıştıktan hareketle bu bölgede bulunan çıraklar arasından tesadüfi örneklem yoluyla seçilen 109 çırak üzerinde anket uygulanmıştır.

ANKET FORMUNUN TANITIMI: Hipotezler doğrultusunda hazırlanan anket formunda 10 tanesi açık, 36 tanesi kapalı uçlu olmak üzere toplam 46 soru vardır.

Sorular, içerikleri bakımından, şu ana başlıklar altında toplanabilir:

- 1 – Çırağa ilişkin genel bilgiler
- 2 – Çırağın ailesine ilişkin genel bilgiler
- 3 – Çırak ve ailelerinin sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklerine ait bilgiler.

- 4 – Çırakların çalışma koşullarına ait bilgiler
- 5 – Çırakların işlerine, çalışmaya karşı tutumları ve geleceğe yönelik beklentileri.

Uygulama sonucu toplanan veriler, tablolar haline dönüştürülmüş, yüzdeleri alınarak, çıkan sonuçlara göre yoruma gidilmiştir.

HİPOTEZLER, HİPOTEZLERE İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM:

Yapılan uygulama esnasında yürürlükte olan 2089 sayılı Çırak-Kalfa-Ustalık Kanunu, 5.6.1986 tarihinde kabul edilen 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu ile bazı maddelerinde değişikliğe uğrayarak, yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu nedenle hipotezlere ilişkin bulguların, her iki kanuna bağlı olarak yorumlanması uygun görülmüştür.

Hipotez 1 – "Bugün çıraklar, 2089 sayılı yasaya, yani çıraklık sosyal kurumuna uygun olarak çalıştırılmamaktadırlar."

20.6.1977 tarihinde kabul edilen 2089 sayılı yasanın 5. maddesinde çırak olabilmek için belirtilen gerekli nitelikler, 3308 sayılı yeni yasada 10. maddede değişikliğe uğratılmıştır. 3089 sayılı yasada çırak olabilmek için getirilen yaş sınırlaması 12-18 iken, yeni yasada 14-19'a yükseltilmiştir.

Bizim İskitler'de yaptığımız uygulama sırasında 109 denekten 5 tanesinin 11, 5 tanesinin ise 10 yaşında olduğunu saptadık. Böylece 10 denek, 2089 sayılı yasaya göre kanun dışı çalıştırılmaktadır. Araştırmamızda çırakların \bar{X} yaşları, 14,6 olarak bulunmuştur. Araştırma esnasında yaşları küçük olduğu için ezildiklerini söyleyen pek çok denek vardır. Bu nedenle iki yaş için çıraklığa giriş yaşının büyütülmesi olumlu bir girişim olarak kabul edilebilir.

Gerek 2089, gerek 3308 sayılı kanunlar, çırak olabilmek için, ilkökul mezunu olmayı şart koşmaktadır. Ülkemizde ilk öğrenimin zorunlu olması sonucu verilen bu karar; buna bağlı olarak getirilen hüküm, araştırma yaptığımız İskitler Sanayi bölgesinde, geçerliliğini kaybetmiştir. Uygulama sonucu 109 denekten 15 tanesinin ilkokulu terk ettiği, bir tanesinin ise hala ilkokula devam ettiği görülmüştür. (Bkz: Tablo -1)

ANKARA İSKİTLERDE OTO TAMİRCİLİĞİ İŞKOLUNDAKİ
ÇIRAK ÇOCUKLAR ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

TABLO 1 – ÇIRAKLARIN ÖĞRENİM DURUMLARINA GÖRE
DAĞILIMLARI (%)

Öğrenim Durumu	Mezun %	Terk %	Beklemeli %	Devam eden %	Top- %					
İlkokul	70	64.2	15	13.7	—	—	1	0.9	86	78.8
Ortaokul	2	1.8	14	12.8	5	4.5	1	0.9	22	20.1
Lise	—	—	1	0.9	—	—	—	—	1	0.9
Toplam	72	66.0	30	27.5	5	4.5	2	1.8	109	100.0

Yeni yasa, eski yasada olduğu gibi, çırağın çıraklık sözleşmesi olmadan işe alınmasını yasaklar. Uygulama yapılan bölgede 109 denegün, yalnızca % 15.5 'inin çıraklık sözleşmesi olduğu saptanmıştır. (Bkz: Tablo 2)

TABLO 2 – ÇIRAKLIK SÖZLEŞMESİ OLUP OLMADIĞI (%)

Çıraklık Sözleşmesi	Sayı	%
Var	17	15.5
Yok	92	84.4
Toplam	109	100.0

Eski yasada da, yeni yasada da çırağa ücretli izin verilmesi zorunlu tutulmuştur. Eski yasada 15. maddede, çırağa 1 yıl öğrenimden sonra yılda 1 ay ücretli izin verilmesi zorunlu tutulurken, yeni yasanın 26. maddesi, ücretli izin kullanabilmek için 1 yıl öğrenim görme zorunluluğunu kaldırmıştır.

İskitler'de araştırılan deneklerin sadece % 17.4'ünün yıllık izin kullandığı görülmüştür. Bu 19 denegün ise yalnızca 8 tanesi (% 42.1) ücretli izin kullanmaktadır. Ancak bu izin, deneklerin yarısından çoğunda bir ay olmayıp, 15 gündür. Çırakların sözleşmeye sahip olmaları ve izin durumları arasındaki ilişkiye bakıldığında, çıraklık sözleşmesi olmadan işe alınan deneklere işverenlerce ücretsiz izin kullanma hakkı tanındığı görülmektedir. Bu yol, sözleşmesiz çalıştırdığı çocuğu elinde tutabilmek için işverenlerce geliştirilmiş bir teknik olabilir. Çıraklık sözleşmesi olanların büyük çoğunluğu ise, yasal hakları olan ücretli izin kullanmaktadırlar. Ancak bu izin genelde bir ay değil, 15 gündür. (Bkz: Tablo 3)

TABLO 3 – YILLIK İZİN KULLANMA DURUMLARI (%)

Yıllık izin	Sayı	%
Kullanıyor	19	17.4
Kullanmıyor	90	82.5
Toplam	109	100.0

2089 sayılı yasanın 14. maddesinde şu ifade geçmekteydi.

" . 507 sayılı Kanunun kapsamına giren işyerlerinde, çırağın veli veya kanuni mües-silinin müvaffakati alınarak, çıraklar saat 21.00'e dek çalıştırılabilirler." Araştırma sonuçlarına bakılarak, bu maddenin işverenlerce kötüye kullanıldığı söylenebilir. Çünkü araştırılan bölgede deneklerin % 19'unun günde 8 saatten daha fazla çalıştırılarak, 48 saatlik iş haftasını büyük ölçüde aştığı saptanmıştır.

2089 sayılı yasa da sömürüye açık ve İş Kanununun 69. maddesi - çocukları gece çalıştırma Yasağı ile tamamen uyuşmayan bu madde, 3308 sayılı yeni yasa da kaldırılmıştır.

Ayrıca gerek eski, gerek yeni yasa, işyeri sahibinin çırağın sanatı ile ilgili teorik meslek derslerini görmek üzere okul ve kurslara devamına izin vermekle yükümlü olduğunu belirtir.

Çıraklar veya aday çıraklar (aday çırak, yeni yasa da sözü edilen; çıraklığa başlama yaşını doldurmamış ve çıraklık döneminden önce kendisine işyeri ortamı tanıtılan, sanat ve mesleğin ön bilgileri verilen kişiyi ifade eder) pratik eğitimlerini işyerlerinde veya çıraklık eğitimi merkezlerinde, teorik eğitimlerini ise eğitim kurumlarında veya Bakanlıkça uygun görülen eğitime elverişli işyerlerindeki eğitim ünitelerinde yaparlar. Bu 2 eğitim birbirini tamamlayacak şekilde planlanıp, yürütülür. (Bkz: 3308 sayılı yasa Madde 12)

Yeni yasa da çırakların pratik eğitimlerini işbaşında yapabilmelerini sağlamak amacıyla işyerlerinde usta öğretici bulunması hükmü getirilmiştir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında 109 denekten, yalnızca 4 tanesinin bu mesleki kurslara devam ettiği görülmüştür. (Bkz: Tablo 4)

ANKARA İSKİTLERDE OTO TAMİRCİLİĞİ İŞKOLUNDAKİ
ÇIRAK ÇOCUKLAR ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

TABLO 4 – ÇIRAKLARIN MESLEKİ BİLGİ KAYNAKLARI (%)

Mesleki Bilgi Kaynakları	Sayı	%
Kalfa	26	23.8
Usta	70	64.2
Kalfa-usta	8	7.3
MEB'na bağlı kurslar	4	3.6
Çıracak Arkadaş	1	0.9
Toplam	109	100.0

Çıracaklar hakkında çıraklık süresince 506 sayılı sosyal sigortalar kanununun iş kazalarıyla meslek hastalıkları ve hastalık sigortaları hükümleri uygulanır. İskitler'de yapılan araştırma sonucunda toplam 109 deneğin 11 tanesinin iş kazası geçirdiği saptanmıştır. Geçirilen kaza sonucu, neler yapıldığı, aşağıdaki gibidir. (Bkz: Tablo – 5)

TABLO 5 – İŞ KAZASI SONUCU YAPILANLAR (%)

Yapılanlar	Sayı	%
Eczaneye gitti	2	18.1
Kendi haline bırakıldı	–	–
İşyeri olanaklarıyla müdahale edildi.	8	72.7
Sigorta hastanesine gidildi	–	–
Devlet hastanesine gidildi	1	9.0
Toplam	11	100.0

Görüldüğü gibi en büyük yüzdeyi, işyeri olanaklarıyla müdahale edilenler almıştır. Ancak deneklerin çoğu işyerlerinde bulunan ecza dolabının boş olduğunu söylemişlerdir. Bu da işyeri olanaklarıyla müdahalenin ne derece sağlıklı olduğunu göstermektedir.

Hipotez 2 - "Çıracakların aile genişliği fazladır."

Çıracaklar, genellikle kalabalık ailelerden gelmektedirler. Araştırma sonucu en büyük yüzdeyi (% 36.6) ile 5 kişilik ailelerin aldığı görülmektedir. Çıracak ailelerinin

genelde kalabalık olması, onları küçük yaşta çalışmaya ve aile gelirine katkıda bulunmaya itmektedir. (Bkz: Tablo 6)

TABLO 6 – ÇIRAKLARIN AİLE GENİŞLİĞİ (%)

Aile Genişliği	Sayı	%
2	1	0.9
3	3	2.7
4	21	19.2
5	40	36.6
6	25	22.9
7 +	19	17.4
Toplam	109	100.0

Hipotez 3 – "Çırak ailelerinin - ana-baba- eğitim düzeyi düşüktür."

Yapılan araştırma sırasında çırak annelerinin eğitim düzeylerinin babalara göre daha düşük olduğu bulunmuştur.
(Bkz: Tablo: 7-8)

TABLO 7 – ANNELERİN EĞİTİM DÜZEYİ (%)

Öğrenim Durumu	Sayı	%
Okur-yazar değil	43	41.7
Okur-yazar	35	33.9
İlkokul mezunu	20	19.4
Ortaokul mezunu	5	4.8
Lise mezunu	—	—
Yüksekokul mezunu	—	—
Toplam	103	100.0

6 anne sağ değildir. Liçe ve yüksekokul mezunu anneye rastlanmamıştır. Büyük bir yüzde okur yazar değildir. Buna bağlı olarak ana mesleklerine baktığımızda annelerin % 84.4'ünün bir işte çalışmadığı saptanmıştır. 8 anne temizlikçilik ve çocuk bakıcılığı yapmaktadır. 6 anne ise işçi olarak çalışmaktadır. Ayrıca 1 anne kapıcı, 1 anne ise memurdur. Ailelerin olumsuz ekonomik koşullarına rağmen, annelerin bir işte çalışmaması; kadına yüklenen geleneksel değerlere ve kadınların eğitim düzeylerinin düşük olmasına bağlanabilir.

ANKARA İSKİTLERDE OTO TAMİRCİLİĞİ İŞKOLUNDAKİ
ÇIRAK ÇOCUKLAR ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

TABLO 8 – BABALARIN EĞİTİM DÜZEYİ (%)

<u>Öğrenim Durumu</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>
Okur-yazar değil	5	4.9
Okur-yazar	45	44.5
İlkokul mezunu	39	38.6
Ortaokul mezunu	5	4.9
Lise mezunu	5	4.9
Yüksekokul mezunu	2	1.9
Toplam	101	100.0

8 baba sağ değildir. Çırac babalarının eğitim düzeyi, annelere göre daha yüksektir. Baba mesleklerine bakıldığında, 46 babanın işçi, 22 babanın küçük esnaf-sanatkâr, 12 babanın memur, 10 babanın emekli, 5 babanın çiftçi, 4 babanın işsiz, 1 babanın kapıcı, bir babanın ise serbest çalıştığı saptanmıştır.

Hipotez 4 – "Çırac ailelerinin gelir düzeyi düşüktür."

TABLO 9 – Ailenin AYLIK TOPLAM KAZANCI (%)

<u>Aylık Kazanç (Bin)</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>
30 dan az	1	0.9
30-39	6	5.5
40-49	8	7.3
50-59	14	12.8
60-69	21	19.2
70-79	16	14.6
80-89	12	11.8
90-99	5	4.5
100-109	8	7.3
110-119	—	—
120-129	—	—
130-139	1	0.9
140-149	—	—
150 +	2	1.8
Belli olmuyor	6	5.5
Bilmiyor	9	8.2

Görüldüğü gibi aileler arasında 50.000 – 90.000 TL. gelirliler arasında yığılma vardır (% 58.6)

Aile genişliğinde yığılma ise 5 kişilik ailelerdedir. Genelde kalabalık ailelerden gelen deneklerin, aile gelirleri de düşük olduğundan, bu kitle, seçeneksiz olarak çalışmaya itilmektedir.

SONUÇLAR

Araştırma sonuçlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Çırakların çalışma nedenleri araştırıldığında ekonomik olanaksızlıklar nedeniyle okuyamama, ilk sırayı almıştır. Yine aynı nedenle ailenin isteği de bu kitleyi, çırak olarak çalışmaya iten nedenlerdendir.
2. İşyerindeki aşırı gürültü, yetersiz havalandırma, temizlik olanaklarından yoksunluk, gibi nedenler yanında; iş gününün uzunluğu, ustalar tarafından kötü muamele görme, çocukların ruhsal-fiziksel-sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir.
3. Çırakların % 20'si, günde 8 saatten fazla çalışmaktadırlar. Çoğu işyerinde Cumartesi, hatta pazar günleri de, çoğunlukta tam gün çalıştırılarak, 48 saatlik iş haftasını büyük ölçüde aşmaktadırlar.
4. Böylesine yoğun ve uzun bir çalışma süresi, henüz çocuk denecek yaştaki çırakların (deneklerin X yaşları, 14.6 dır) kendilerine ayıracak zamanları olmadığını göstermektedir. Nitekim pek çok denek, işe girdikten sonra; arkadaşlarıyla gezemediğinden, oyun oynayamadığından şikayetçidir.
5. Bu çocuklar, neredeyse yetişkinler gibi, ancak onlardan çok daha düşük ücret ve bozuk bir sosyal etkileşim içinde çalışmaktadırlar. Araştırma esnasında, küçük oldukları için ezildiklerini, ustaların kendilerine küfür ederek, kötü davranışlarını söyleyen pek çok deneye rastlanmıştır.
6. Çalışan bu çocukların büyük bölümü, "çırak" statüsüne girememektedir. Bu çocuklar, her türlü sosyal güvenceden yoksun, sözleşmesiz olarak çalışmaktadır. İş kazası geçirdiklerinde işyeri olanaklarıyla müdahale görmekte olup, ücret düzeyleri düşüktür. Denekler arasında en büyük yüzdeyi haftalık 3000 TL. yani günlük 500 TL. alanlar oluşturmaktadır.
7. Uygulamadaki en büyük olasılık; çırağın "öğrenci" statüsünde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Gerek eski yasa, gerekse 3308 sayılı yeni yasa çırağın veya aday çırağın ilk özelliğinin, öğrencilik olduğunu savunmaktadır. Kanunen öğrenci statüsünde bulunan çırak, işyerindeki angarya işlere bakmakta, pratik derslerin öğretmenini konumunda bulunan ustalarca iki yeni yasada usta öğretici horlanmakta, teorik derslere ise değil devam etmek, bunlar hakkında en ufak bilgiye dahi sahip değildirler. (109 denegin 105 tanesi MEB'na bağlı çıraklık kurslarından haberdar değildir.)

ANKARA İSKİTLERDE OTO TAMİRCİLİĞİ İŞKOLUNDAKİ ÇIRAK ÇOCUKLAR ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Böylece uygulamada çırağın öğrenciliği, ikinci hatta üçüncü planda kalmaktadır. Çırak çocuk ya kol emeği isteyen monoton bir işi yapmakta ya da işyerindeki angarya işlerde kullanılmaktadır.

Ayrıca çırağın öncelikle öğrenci olarak kabul edilmesi, uygulamada işyeri sahibine ücret, çalışma süresi, çırağın kullanım alanları konusunda bir rahatlık sağlamaktadır.

8. Durumlarından hoşnut olmamakta son derece haklı olan bu çocukların çoğunun herşeye rağmen işlerini sevdikleri belirlenmiştir. İlerde büyük bir çoğunluğu bu tür bir atelye açmak, yani aynı işte usta olarak çalışmak arzusundadırlar.

KAYNAKLAR

1. Adams, Paul, *Children Rights, New York, Praeger Publishers, 1971.*
2. Avcioğlu, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1973.*
3. Balamir, Ali, "Türkiye'de İmalat Sanayiinde Çocuk İşgücü" *Nüfus Bilim Dergisi, Cilt IV., 1982.*
4. Çelebi, Nilgün, *Aydın'da Küçük Sanayilerin Sosyolojik Açıdan İncelenmesi, İzmir, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayını, 1983.*
5. DPT — SPD: 218, *Esnaf ve Sanatkarların Sosyal ve Ekonomik Durumları Araştırması, 1971.*
6. Gürata, Mithat, *Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar, Ankara, TISA Matbaası, 1975.*
7. Koparal, Tenay, *Türkiye'nin Kalkınmasında Küçük Sanayilerin Önemi ve Katkısı, Ankara, AITIA Yayını, 1977.*
8. Öztürk, Mümtaz, *Çıraklık Eğitim Rehberi, Konya, MIBAŞ Basın Sanayi A.Ş., 1983.*
9. Talas, Cahit, *Sosyal Politika, Ankara, Sevinç Matbaası, 1967.*

KANUNLAR

1. 1475 Sayılı İş Kanunu.
2. 2089 Sayılı Çırak - Kalfa - Ustalık Kanunu.
3. 3308 Sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu.

